

Impact
Factor
2.147

ISSN 2349-638x

Refereed And Indexed Journal

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly Publish Journal

VOL-III

ISSUE-IX

Sept.

2016

Address

- Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
- Tq. Latur, Dis. Latur 413512
- (+91) 9922455749, (+91) 9158387437

Email

- aiirjpramod@gmail.com

Website

- www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

महाराष्ट्राची विशाल भावशक्ती - साने गुरूजी

कुरूडे रेणुका शंकरराव

एम. ए., एम.एड., एम.फिल.,

नेताजी सुभाषचंद्र बोस महाविद्यालय, नांदेड.

साने गुरूजी म्हणजे महाराष्ट्राची विशाल भावशक्ती, महाराष्ट्र - जीवनातील अथांग भावना गेल्याकाही वर्षात लोपन आली असून व्यवहारवादी किंवा बुद्धिवादी म्हणविणारा वर्ग वाढत आहे. त्यामुळे महाराष्ट्राचे खूप नुकसान झाले आहे. गुरूजींचा थोरपणा त्यांच्या भावसामर्थ्यात व प्रेमसामर्थ्यांना आहे.

आचार्य स. ज. भागवत

आधुनिक मराठी वाङ्मयात जनतेला आपल्या हृदयाचा ठोका ज्यामधून ऐकू येत आहे, असे वाङ्मय फारच थोडे आढळून येत आहे. नवीन, शुद्धतर व उदार अशा जीवनाची साद ज्या प्रमाणे गांधीजींनी राष्ट्राला दिली त्याप्रमाणे तिच्याशी संवादी अशी साद साहित्यातून त्यांना ऐकू आली नाही. आधुनिक महाराष्ट्राच्या वाङ्मयाचा इतिहास लिहिताना जनतेसाठी आपले अंतःकरण पिळून लिहिणारा एकच एक सारस्वत म्हणून गुरूजींचे नाव लिहावे लागेल.

ना. ग. गोरे.

ज्ञानेशाची ओवी, तुकारामाचा अभंग, मोरोपंतांची आर्या, तसेच गुरूजींच्या गोष्टी मराठी साहित्यात अनंत कालपर्यंत टिकतील,

- आचार्य अत्रे

महाराष्ट्रात संत शिरोमणी ज्ञानेश्वर महाराज यांना आपण माऊली म्हणतो. वारकरी संप्रदायात माऊली हा शब्द रूढ आहे, त्यानंतर साने गुरूजींना आम्ही माऊली म्हणतोत. त्यांच्या साहित्यातून जो जीवनरस मिळतो त्याला अमृतरसही म्हटल्या जाते.

24 डिसें. 1899 रोजी पालगड गावी पांडूरंग सदाशिव साने अर्थातच साने गुरूजींचा जन्म झाला. श्यामची आई व धडपडणारा श्याम या माध्यमातून आपणास साने गुरूजींच्या जडणघडणाची माहिती मिळते. मोहोळाच्या मधाचे टपटप टपोरे थेंब गळावेत त्याप्रमाणे त्यांच्या प्रत्येक शब्दाला माधुर्याचा व सुगंधाचा स्पर्श लाभलेला दिसतो. परिजातकाच्या झाडाखाली फुलांचा सडा पाहिल्यानंतर एक आल्हाद दायक दृश्य दिसते. तसे मन मोहून टाकणारे शब्द गुरूजींच्या साहित्यातून प्रगट झालेले दिसतात.

“निष्पाप स्त्री-हृद्याच्या सांख्य्यामुळे त्यांच्या हृदयात देवाविषयी अलोट प्रेम जागृत झालेले आहे.” आचार्य भागवतांनी साने गुरूजी बदल म्हटलेले आहे. त्यांच्या आईला उद्देशून हे वाक्य आहे. हे वेगळे सांगायला नको श्यामची आईने गुरूजींनी स्वतःच्या आईला आजरामर केले आहे. देवाविषयी जे ‘अलोट प्रेम’ आईच्या सांख्य्यात व तिने केलेल्या संस्कारामधून गुरूजींच्या ठायी उत्पन्न झाले याचेच रूपांतर म्हणजे पूर्ण शुद्ध, पूर्ण सेवामय, पूर्ण ज्ञानमय, पूर्ण आनंदमय व्हावे हा त्यांचा हव्यास.

उपजतच ममत्व, स्नेह, जिह्वाळा, आपुलकी हे गुण श्यामला प्राप्त असताना विद्यार्थी दशेतच वाचनाचे संस्कार तर अतिशय मोलाचे असे दिसून येतात. जेवनाची आबाळ असतांनासुद्धा वाचनालयाचे ते वर्गणीदार होते. आणि जूनीपुस्तके म्हणजे त्यांना अनमोल रत्नेच वाटत. धडपडणारा श्याम ह्या पुस्तकात एके ठिकाणी साने गुरूजी लिहितात, माणसांचा उध्दार करणारी पुस्तके तेथे मातीत लोळत असत. येईल का कोणी,

धरीले का आम्हाला हातात. नेईल का घरी, घालील का कव्हर, पूजील का प्रेमाने, धरील शिरी, धरील का कोणी न्हदयी असे ती पुस्तके मनात म्हणत असत.

साने गुरुजी म्हणतात अनेक फुलातील रस फुलपाखरू चाखते: त्याप्रमाणे मी बहुविध रस चाखीत असे माझा मनोमिलिंद त्या पुस्तक - कमलाभवती रंजी घाली. रस पिऊन पुष्ट होई. बालमित्र रामकृष्ण वाक्यसुध्दा (दोनभाग) सुख आणि शांती, धम्मपद, विवेकानंदाच्या मुलाखती व संभाषणे अशी कितीतरी पुस्तके त्यांनी विद्यार्थी दशेतच वाचून काढली. विविध देशातील कथा आणि चरित्रे त्यांनी नंतरच्या काळात भाषांतरित केली.

आजच्या परदेशी वाहिन्यांच्या संस्कारात जी मुले बिघडत चाललेली आहेत संस्कारहीन होत आहेत त्यांना पुन्हा 'श्यामच्या आईमधील' श्यामसारखे घडविणे गरजेचे आहे. आजच्या मुलांचे चारित्र्यसंवर्धन 'श्यामची आई' हेच पुस्तक करू शकणार आहे. आजच्या श्यामच्या आईचे स्वरूप वेगळे असेल. परंतु साने गुरुजींच्या आईला जे आपल्या मुलाबद्दल वाटत होते तेच आजच्या आईला सुध्दा वाटते. यातच साने गुरुजींच्या विचारांचे सार्थक दडलेले आहे असे वाटते.

भारतीय संस्कृतीवर अपरंपार प्रेम करणाऱ्या ज्येष्ठ उपासकांपैकी 'साने गुरुजी' हे एक उपासक आहेत. त्यांच्या मते संस्कृती ज्ञानमय आहे. ती सर्वांचा सर्वांगीण विकास करू पहाते. भारतीय संस्कृतीचा आत्मा स्पृश्याअस्पृश्यांचे भेदभाव मानत नाही. हिंदू-मुस्लिम भेद मानत नाही. प्रेमाने व विश्वासाने सर्वांना स्नेहभेट देणारी आहे.

त्यांच्या विशाल व्यापक मनात सर्वधर्मसमभाव व स्पृश्या-अस्पृश्यापलिकडे समाज बसलेला होता. तो सत्यात उतरविण्याकरिता ज्यांनी प्रयत्न केले त्यातील एक 'साने गुरुजी'. साने गुरुजी भारताबद्दल जे उज्वल स्वप्ने पहात होते त्यांची प्रत्यक्षात उतरविण्याची सुरुवात लहान मुलांना घडवून ते करू पहात होते. त्यांना देवासमान वाटायची, अशी मुलेच खरी राष्ट्राची अनमोल अशी ठेव आहे, असे त्यांना वाटायचे.

साने गुरुजी हे मुलांचे आदर्श शिक्षक, मार्गदर्शक होते. म्हणून त्यांना ध्रुवतारा असे संबोधले जाते, जे समर्पक वाटते. साने गुरुजी म्हणत -

करेल मनोरंजन जो मुलांचे जडेल नाते प्रभुशी तयाचे

त्यांची साहित्य सामग्री फार अफाट आहे. 124 पुस्तके लिहिली. कादंबरी, कथा, कविता, नाटक, पत्रे वैचारिक लेख चरित्र या प्रकारचे वाङ्मय लिहिले. साहित्यातून व्यक्त होणारे अनुभव साने गुरुजींचेच अनुभव असतात. साहित्यातून ध्येयवादी सानेगुरुजींचे दर्शन घडते. त्यांची भाषा ही सोपी सरळ व आकलनीय आहे. साहित्यातून व्यक्त झालेली मूल्ये आजही शाश्वत आहेत. त्यांच्या एकंदर सर्व साहित्याला सुंदर विचारांची पार्श्वभूमी आहे. 'बोले तैसा चाले, त्यांची वंदावी पाऊले' या तुकारामाच्या विचारांप्रमाणेच त्यांचे विचार आणि प्रत्यक्ष आचार यांच्यात फरक नाही.

खरं सांगायच तर मोठ्यांपेक्षाही साने गुरुजी अधिक रमत असत ते मुलांमध्येच मुलांसाठी त्यांनी मोठमोठ्या व्यक्तींची चरित्रे अगदी सोप्या भाषेत लिहून काढली आहेत. त्यांच्याच आवडीचे विषय घेवून त्यांच्यावर लेखन केले आणि मुलांचे वैचारिक भांडवल वाढवून त्यांच्यावर संस्कार करण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. त्यांचे काही मौलिक विचार अगदी अधोरेखित करून मनात कोरून ठेवण्यासारखे आहेत.

साने गुरुजींच्या कवितांची वैशिष्ट्ये सांगायची झाली तर त्यांच्या कवितेत देवभक्ती आहे, देशभक्ती आहे, कारुण्याचा आविष्कार आहे, जीवनशुध्दी आहे, मातृ-भूपूजनसुध्दा आहे. आत्मप्रचितीचे बोल आहेत. चैतन्य, स्फूर्ती निर्माण करण्याचे सामर्थ्य आहे. धर्माचे महत्त्व आहे.

खरा तो एकची धर्म, जगाला प्रेम अर्पावे अशी विशाल धर्माची भावना समृद्ध आविष्कारात व्यक्त करणारे साने गुरुजी त्यांच्या कवितेमुळे अजरामर झालेले आहेत. असे म्हणणे यथार्थ ठरेल.

श्यामच्या आईत सानेगुरुजींच्या माऊलीचे दर्शन घडते. 'श्याम' म्हणजे साने गुरुजीच आहेत. त्यांच्यासाठी त्यांची माता ही परमेश्वराचे दुसरे रूप आहे. आईचे आपल्या मुलावर प्रेम किती निस्वार्थ असते नाही का ? या मातेच्या प्रेमाचे वर्णन तुकाराम 'ऐसी कळवळ्याची जाती करी लाभाविण प्रीती' या यथार्थ शब्दांत करतात. म्हणूनच श्याम आईचे वर्णन करतो की,

**आई माझा गुरु
आई कल्पतरू
सुखाचा सागरू
आई माझी**

आपल्याला 'आईसारख आई होता आलं पाहिजे असा ध्यासच लहानपणापासून लागला होता. असामान्य मातृभक्ती होती. आदर्श विद्यार्थी, शिक्षक, आदर्श देशभक्त आणि आदर्श क्रांतिकारक कसा असावा त्याचे मंगल उदाहरण म्हणजे साने गुरुजी.

**बलसागर भारत होवो,
विश्वात शोभुनी राहो ॥ धृ ॥**

साने गुरुजींनी लिहिलेली खालील प्रार्थना अतिशय लक्षवेधी अशी आहे.

**असो तुला देवा माझ । सदा नमस्कार ।
तुझ्या द्या दातृत्वाला । अंत नाही पार ॥ धृ ॥**

साने गुरुजी विद्यार्थ्यांसाठी तर ध्रुवतारा होते पण सर्व समाजासाठीही ध्रुवताराच होते. आजच्या धकाधकीच्या व गतिमान जीवनात मुलांवर योग्य सुसंस्कार होणे गरजेचे आहे. आजच्या काळातही अनेक शाळांमधून साने गुरुजींच्या कविता या प्रार्थना झाल्या आहेत.

संदर्भ ग्रंथ सूची :

1. साने गुरुजी, श्यामचा जीवनविकास, वरदा प्रकाशन प्रा. लि. (2011), पहिली आवृत्ती.
2. साने गुरुजी, साने गुरुजींविषयी -- संपूर्ण साने गुरुजी : खंड चव्वर चाळीस, (2011) पहिली आवृत्ती.
3. साने गुरुजी साने गुरुजी पुनर्मूल्यांकर, जन्मशताब्दी चर्चासत्रातील निबंध साहित्य अकादमी, (1999) पहिली आवृत्ती.